

УДК 331.556.4 (477)(045)

Х.С. Мітюшкіна, І.В. Самойленко

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Розглянуто сучасний стан міграційних процесів в Україні; визначено місце України в системі світового ринку праці; надано оцінку впливу окремих факторів на динаміку кількості емігрантів та іммігрантів.

Ключові слова: трудові ресурси, міжнародний ринок праці, міграція трудових ресурсів, міжнародні міграційні процеси.

Актуальність проблеми міжнародної трудової міграції у сучасних умовах поглиблення глобалізаційних процесів значно зросла. Масштаби, причини та наслідки міжнародних міграційних процесів для світової економіки досліджуються фахівцями різних наук. Збільшення масштабів міграційних потоків призвело до загострення існуючих проблем й появи нових як для самих трудових мігрантів, так і для країн-донорів та країн-реципієнтів. Дослідженню питань сучасного стану трудової міграції в Україні та визначенню шляхів вдосконалення державної міграційної політики в умовах глобалізації було присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких В.С. Васильченко, О.В. Лібанова, С.П. Калініна, Ю.Г. Пуригіна, І.П. Ольшевська, І.А. Лапшина, Н.А. Трофимова, В.А. Разумовська, Л.Л. Рибаківський та ін., проте деякі аспекти потребують подальших розробок. Тому дослідження зарубіжного досвіду врегулювання проблем мігрантів та впровадження ефективних елементів механізму регулювання трудової міграції у вітчизняну систему набувають актуального значення.

Метою статті є дослідження особливостей участі України на міжнародному ринку праці та формування ефективної моделі участі України у глобальних міграційних процесах в умовах глобалізації останнього.

Міграційна проблема відноситься до глобальних проблем сучасності, адже переміщення населення між державами стосується всіх континентів земної кулі, а отже об'єднання зусиль всіх країн світового співтовариства є необхідною умовою вирішення проблем, пов'язаних із глобалізацією світового ринку праці. Якісні зміни, що відбуваються в динаміці й характеристичні міжнародної міграції робочої сили й обумовлені впливом глобалізації (а саме: збільшенням відкритості національних економік, частковим вирішенням політичних й регіональних конфліктів, надшвидким розвитком комунікаційної інфраструктури) призвели до збільшення масштабів процесів міграції людських ресурсів та їх динамізму. Новим явищем, що набуває розвитку в умовах глобалізації економіки є транснаціоналізм мігрантів. На думку Ольшевської І.П. [1, с.10] характерними його ознаками є: інтенсифікація трансміграційного процесу у напрямку розвитку та підтримання сімейних, соціальних, економічних, політичних та культурних відносин міжнародних мігрантів незалежно від країни їхнього походження чи перебування; перетворення трудових грошових переказів у важливе джерело фінансових ресурсів домашніх господарств міжнародних мігрантів, вагомий чинник антициклічного впливу і каталізатор ділової активності у країнах походження мігрантів, визначальний фактор скорочення бідності населення; рециркуляція високоосвічених кадрів, що полягає у підвищенні наукового фаху і професійного досвіду мігрантів за кордоном і подальшому добровільному їх поверненні в країну еміграції; транснаціоналізація передачі знань та обміну технологіями за посередництва міжнародних інтелектуальних центрів мігрантів.

Міжнародна міграція забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до

потреб країн й регіонів, що динамічно розвиваються, концентрує активне і працеспроможне населення в головних економічних центрах. Завдяки міграції можливим є: освоєння нових районів та їх природно-ресурсного потенціалу; підвищення матеріального добробуту населення; професійне зростання десятків мільйонів людей. Надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку таких країн як: Канада, Австралія, США, ПАР, Аргентина мала і має саме міжнародна міграція. Так, населення Ізраїлю збільшується в значній мірі завдяки припливу іммігрантів. Проте не можна не враховувати й негативних наслідків міграційних процесів що проявляються у надмірному розростанні великих міст у країнах-реципієнтах, демографічному старінню і фемінізації населення в країнах-донорах. До того ж адаптація іммігрантів до нових умов майже завжди супроводжується значними труднощами, а нерідко і конфліктами на етнічній і конфесійній основі. Масова еміграція населення призводить до депопуляції.

Отже, під впливом глобалізаційних процесів у світі формується принципово нова міграційна ситуація, що характеризується безпрецедентним розширенням масштабів міжнародної міграції; фемінізацією трудової міграції; якісною зміною міграційних потоків; структурною непереборністю нелегальної міграції; протиріччями між рівнями регулювання міграційних потоків (національним і транснаціональним); перетворенням міграції в глобально організований розгалужений міжнародний бізнес, у тому числі кримінальний.

Провідні вчені В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова [2, с.206] відзначають теорії, що пояснюють причинно-наслідковий зв'язок міграції робочої сили. За їх допомогою на макрорівні поєднуються масштаби, напрями, інтенсивність різних міграційних потоків між регіонами за параметрами соціально-економічного розвитку території (заробітною платою, рівнем зайнятості, кількістю робочих місць та ін.). На мікрорівні вивчається міграційна реакція окремих індивідів, сімей або домогосподарств на зміну тих чи інших показників умов життя, важливих з погляду прийняття рішень на міграцію.

Осторонь сучасних процесів не залишилося й українське суспільство, яке дедалі більше інтегрується у світовий простір, що відповідно, приводить до більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці, важливою рисою якого є різке зростання міграційних процесів усередині країни і за її межами.

Визначаючи місце й роль України у глобальних світових міграційних процесах, слід звернутися до даних Державного Комітету статистики. Згідно них, понад 30% українців за походженням (близько 20 млн. осіб) мешкають за межами України, мають громадянство інших держав і глибоко інтегровані в їхнє суспільство.

Географічна структура загальних міграційних потоків України, що представлена на рис. 1 дає можливість уявити пропорції кількісного розподілу трудових ресурсів за країнами світу. Протягом тривалого періоду головним регіоном тяжіння українських мігрантів є Російська Федерація.

На початок 2011 року за кордоном перебувало понад 7 млн. українців. Основна їх кількість працює у Росії (3 млн. осіб), країнах Європи та Америки: в Італії – понад 500, США – 500, Іспанії – 400, Чехії – 400, Греції – 200, Бразилії – 150, Ізраїлі – 150, Канаді – 150, Аргентині – 100 тис., Великій Британії – 70, Молдові – 50, Словаччині – 50, Туреччині – 30, тис. осіб [3].

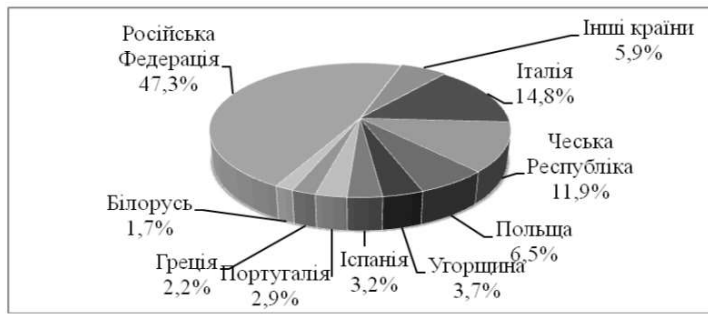

Рис. 1. Географічна структура мігрантів з України у 2011р.

Домінуючими видами економічної діяльності серед українських трудових мігрантів є будівництво, що розповсюджене серед чоловіків, і домашній догляд, що переважає серед жінок (рис.2).

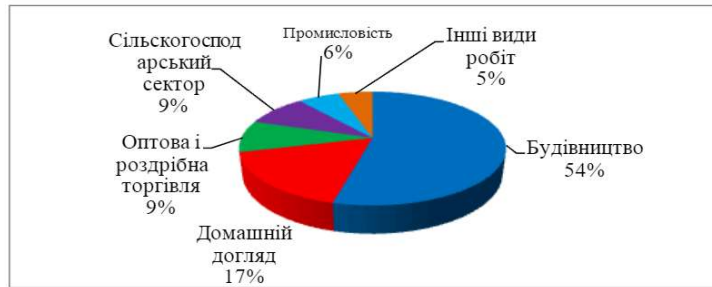

Рис. 2. Основні сфери працевлаштування трудових мігрантів України у 2011 р.

Головною причиною міграції населення та трудових ресурсів є економічна, а саме різниця в рівні доходів в країні, з якої відбувається міграція, та в країні куди мігрують. Можливість отримання більш високого доходу ніж у власній країні стимулює мільйони осіб залишати дім й мігрувати в пошуках кращих умов життя.

З огляду на те, що лише окремим мігрантам вдається працевлаштуватися відповідно до їх кваліфікації, всі решта, незалежно від рівня освіти, вимушені займатися роботою низької кваліфікації, можна зробити висновок про низьку ефективність української трудової міграції. Також для України є характерним такий вид міграції як „відплив умів”, економічні й професійні мотиви якого полягають у незадоволенні висококваліфікованих спеціалістів матеріальним станом, своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості.

Окремі країни-реципієнти отримують вигоду від дешевої робочої сили. Україна, виступаючи одним з найбільших світових донорів (приблизно 20 млн. осіб), також може отримати низку економічних вигод, які матимуть прояв у: зниженні загального рівня безробіття і, відповідно, пом'якшенні соціальної напруженості у суспільстві; поповненні валютного фонду країни (значну частину заробітної плати емігранти переказують на батьківщину, у 2011р. кошти іммігрантів становили близько 5,2 млрд. дол. США[4, с.4]); можливості отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн-користувачів її трудових ресурсів (відповідно до розроблених МОП рішень). До того ж, як можна побачити з даних наведених на рисунку 3, грошові перекази до

України у 2011р. майже рівні обсягу прямих іноземних інвестицій та майже в 8 разів вище за зовнішню допомогу розвитку для України.

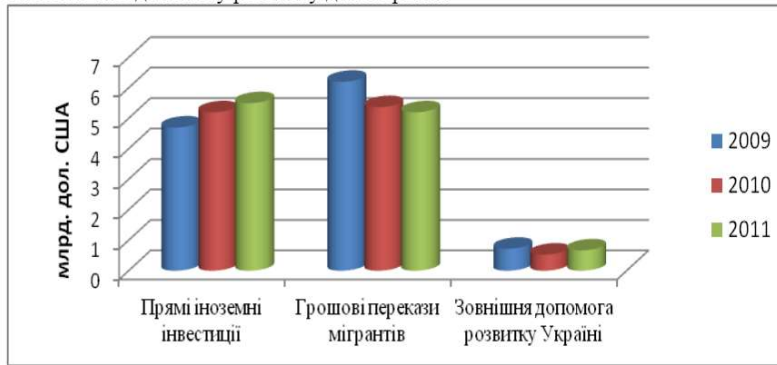

Рис. 3. Порівняння показників ефективності ЗЕД в Україні за 2009 – 2011 рр., млрд. дол. США

Згідно з припущеннями Центру соціальних і економічних досліджень, українська економіка втратила б приблизно 7% свого потенціалу без стимулюючого впливу грошових переказів мігрантів, а 10 % збільшення грошових переказів на душу населення приведе до зменшення частки бідного населення на 3,5%. Найбільша частина грошових переказів витрачається на прожиття (73%) та товари широкого вжитку (26%), тоді як лише 3,3% використовуються для створення власного бізнесу. Зниження вартості грошових переказів на 1% сприятиме підвищенню загального обсягу переказів на 14-23%[5].

Про доцільність, ефективність та значимість міжнародної міграції робочої сили свідчать такі показники, як: динаміка обсягів мігрантів та їх інтенсивність, визначення кількісних й якісних характеристик мігрантів, прогноз ймовірних напрямків міграційних потоків. Отже, використовуючи дані Державного комітету статистики України (джерелом оперативної інформації про міграцію населення в Україні сьогодні є поточний облік міграційних подій. Він здійснюється шляхом безпосередньої реєстрації осіб, задіяних у міграційних процесах, тих, хто виписується з попереднього або прописується на новому місці проживання [6, с.55]), проведено оцінку зміни кількості іммігрантів, емігрантів та міграційного сальдо (рис. 4).

Як зазначено на рисунку 4, останні 8 років спостерігається позитивний міграційний приріст зовнішньої міграції населення України. Так, якщо до 2004 року число емігрантів перевищувало іммігрантів, то вже з 2005 року спостерігається протилежна тенденція. Стосовно загальних обсягів мігрантів України, то найбільш високі темпи їх приросту спостерігалися у докризові 2006-2007 рр. та під час проведення Євро у 2012 році.

Попередні дослідження тенденції зміни загальної кількості мігрантів України (рис. 4) свідчить про її нестабільний характер. Для виявлення чинників впливу на зміну кількості емігрантів та іммігрантів України, були проаналізовані такі фактори: ВВП на душу населення, середньомісячна заробітна плата на одного штатного робітника та кількість безробітного населення.

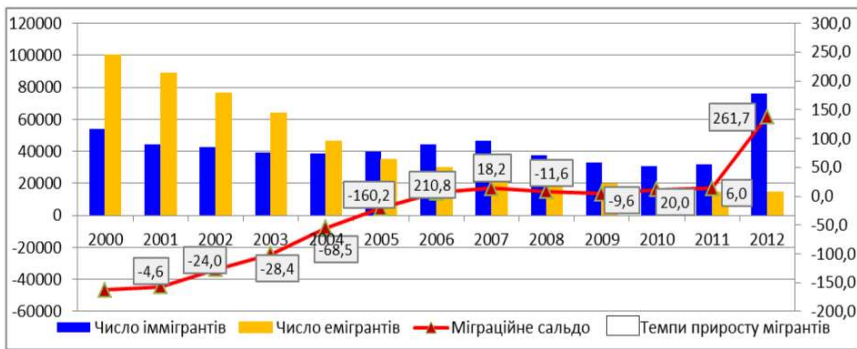

Рис 4. Міграційний рух населення України у 2000 – 2012 рр.

Було припущено, що на зміну кількості емігрантів та іммігрантів мають істотний вплив саме ці показники, тому що із збільшенням ВВП на душу населення та середньомісячної заробітної плати на одного штатного робітника покращується добробут населення, що зумовлює скорочення кількості емігрантів та збільшення кількості іммігрантів, а збільшення кількості безробітного населення, збільшує кількість емігрантів, що вимушені мігрувати за кордон з ціллю подальшого працевлаштування в іншій країні. Результати побудованих моделей дозволили зробити такі висновки: при збільшенні кількості безробітного населення кількість емігрантів також збільшується, а при збільшенні ВВП на душу населення та обсягу середньомісячної заробітної плати на одного штатного робітника кількість емігрантів зменшується. На 94,6% зміна кількості емігрантів з України обумовлюється зміною ВВП на душу населення, при збільшенні ВВП на душу населення на 1% кількість емігрантів з України зменшиться на 0.65%. Зміна кількості емігрантів з України на 98,4% обумовлюється зміною середньомісячної заробітної плати на одного штатного робітника, а при збільшенні середньомісячної заробітної плати на 1% кількість емігрантів з України зменшиться на 0.56%.

Основними країнами призначення українських заробітчан є Російська Федерація, Італія, Чеська Республіка, Польща, Угорщина, Іспанія та Португалія. Загалом майже всі трудові міграції здійснюються до країн СНД та ЄС. Так міграційний приріст населення за рахунок міграції з країн Європи у 2010 склав 9531 осіб, тоді як з країн Азії – 6598, Африки – 257 осіб, Австралії та Океанії – лише 2 особи, а з країн Америки міграційне сальдо від'ємне і склало -255 осіб [7]. Динаміка міграційного приросту за країнами в'їзду (виїзду) зазначена на рисунку 5.

Інтенсивність та спрямованість зовнішньої трудової міграції України у регіони світу обумовлена такими чинниками: по-перше, близькістю багатьох країн ЄС та світу до державних кордонів України; по-друге, особливістю менталітету населення, історичними, культурними та ментально-етнічними зв'язками між регіонами України та іноземними країнами; по-третє, загальним рівнем розвитку регіону еміграції та наявністю у ньому мегаполісів та великих поліфункціональних міст.

На основі офіційно оформленого статусу українські громадяни найчастіше працювали у Чеській Республіці, Іспанії та Португалії, найбільша частка мігрантів без офіційного статусу спостерігалась у Польщі та Італії.

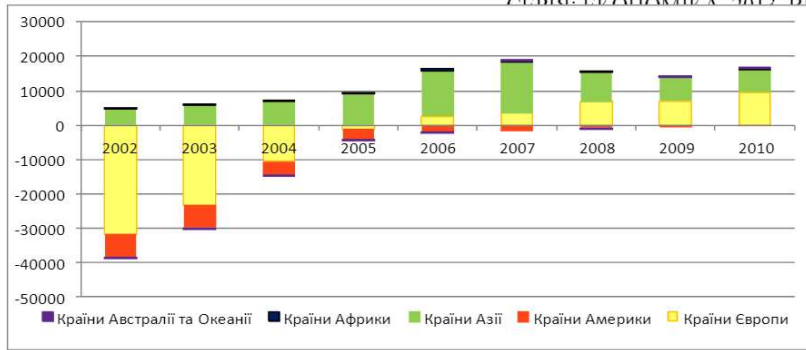

Рис. 5. Динаміка міграційного приросту в Україні за країнами в'їзду (виїзду) у 2002 – 2010 рр.

Таким чином, головними чинниками еміграції вітчизняних трудових ресурсів є велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу; відсутність перспектив професійного зростання для висококваліфікованих кадрів та талановитих людей; економічна та політична нестабільність, неврегульованість багатьох соціально-економічних питань й невизначеність шляхів подальшого їх вирішення; низький рівень захисту населення.

Експортуючи власну робочу силу, Україна неминуче імпортуватиме іноземну робочу силу, що підтверджує відповідна динаміка, представлена вище. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», створення вільних економічних зон, спільних підприємств та їх участь у приватизації сприяють припливу із-за кордону бізнесменів, управлінців, комерсантів та інших фахівців.

У цілому іноземна робоча сила відіграє істотну роль у соціально-економічному розвитку країни. Іноземні працівники створюють частину валового внутрішнього продукту, забезпечують певну конкурентоспроможність на ринку окремих промислових товарів, сфери послуг, що пов'язане з низькою вартістю їх робочої сили. У найбільших масштабах праця мігрантів затребувана в будівництві, торгівлі, громадському харчуванні, промисловості, сільському господарстві, на транспорті, підсобних роботах і прибиранні території у комунальному господарстві. При цьому слід зазначити тенденцію до зниження частки трудових мігрантів у промисловості й галузях реального сектору економіки й відповідного росту їх питомої ваги в торгівлі і в галузях сфери послуг, тобто на робочих місцях, що не вимагають серйозних професійних знань, але здатних швидко забезпечити досить високий заробіток.

Однією з основних проблем ринку праці в Україні є гіпертрофовані масштаби нелегальної зайнятості в національній економіці й економіці приймаючих країн. На законних підставах працюють не більш 10–15% від реального числа трудових мігрантів України. Потоки нелегальних трудових мігрантів створюють безліч проблем економічного й соціального характеру. Серед них злочинність і загострення міжнаціональних відносин. Досить відчутним став вплив іноземної робочої сили на кон'юнктуру ринку праці. У контексті глобальних міграційних явищ слід зазначити й ще один дуже важливий аспект – це негативний вплив нелегальної міграції з країн Азії в Україну на європейські міграційні процеси. При існуючому безвізовому режимі в'їзду мігрантів із країн СНД Україна стає транзитним пунктом для «нелегалів» із країн Середньої й Центральної Азії в Європу. У таких умовах ЄС, природно, зацікавлений у наведенні порядку з нелегальною міграцією в країні.

Традиційні країни тяжіння мігрантів (США, Італія, Греція, Іспанія й ін.) у відношенні трудових «нелегалів» виробили практику легалізації. Досвід показує, що за

допомогою тільки силових методів неможливо ефективно розпорядитися тем демографічним і економічним потенціалом, який являють собою мігранти. У цих умовах визнано, що легалізація мігрантів може стати однією з ефективних заходів щодо оздоровлення соціально-економічної й політичної ситуації в сфері трудової міграції.

Таким чином, інтеграція України у світовий ринок праці передбачає всебічне врахування тенденцій розвитку сучасної міжнародної трудової міграції, її форм та особливостей, механізму її державного регулювання. Основними завданнями щодо регулювання міграції в Україні можна визначити: скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни, забезпечення захищеності товарів, робіт, працівників за кордоном, протидія нелегальної міграції, попередження виїзду високоосвічених спеціалістів. Хоча Україна є експортером робочої сили, проблемам її регулювання не приділяється належна увага на державному рівні. Трудова міграція повинна враховуватися при стратегічному економічному плануванні, при формуванні політики зайнятості, освітньої політики, розробці інвестиційних програм і на центральному, і на регіональному рівнях. Застосування цих мір сприятиме подальшому забезпеченню ефективності реалізації міграційної політики України.

Список використаної літератури

1. Ольшевська І.П. Міжнародна міграція людських ресурсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: 08.00.02 / І.П. Ольшевська. – К.: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2007
2. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом: [навч. посіб.] / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.
3. HumanDevelopmentReport 2011 – HDI rankings: [Електронний ресурс] // StatisticsoftheHumanDevelopmentReport. – 2012. – Режимдоступу:<http://hdr.undp.org/en/statistics/>.
4. Міграція в Україні. Факти і цифри. – Міжнародна організація з міграції (МОМ): Представництво в Україні, 2012. – 10с.
5. WorldMigrationReport 2011. CommunicatingEffectivelyaboutMigration. – International Organization for Migration, 2012. – 160с.
6. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е. М. Лібанової, О.В. Позняка. — К.: РВПС України, 2007. – С. 52—58
7. Населення України за 2011 рік / Демографічний щорічник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 444 с.
8. Калініна С.П. Регулювання ринку праці України в контексті європейського вектору економічної інтеграції / С.П. Калініна, Г.В. Середа // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. — Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2010. — С. 741-745.
9. Міграційний рух населення України: [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – 2013. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Седлов А. Проблемы трудовой миграции в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biznes-kontakti.com/index.php?newsid=381>

H. Mityushkina, I. Samoylenko

FEATURES OF UKRAINE'S PARTICIPATION IN INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES

The current state of migration processes in Ukraine, the place of Ukraine in the global labor market, the estimation of the effect of individual factors on the dynamics of the number of emigrants and immigrants is estimated.